

Etnicitet og køn er noget, man gør

En bog, der udfordrer de traditionelle fortællinger om, at køn og etnicitet er stabile størrelser

Dorthe Staunæs: *Køn, etnicitet og skoleliv. Samfundslitteratur 2004. 372 s. 325 Kr.*

Af Rikke Andreassen

Man skal ikke lade sig narre af den lidt kedelige titel *Køn, etnicitet og skoleliv*, for Dorthe Staunæs' nye bog er simpelthen noget af det mest interessante og banebrydende inden for køns- og etnicitetsforskning publiceret på dansk i lang tid. Bogen er den læsevenlige udgave af Staunæs' ph.d.-afhandling *Etnicitet, køn og skoleliv* (Institut for kommunikation, journalistik og datalogi, RUC, 2003), som hun velfortjent fik Krakaprisen for sidste år (2004).

Staunæs har fulgt eleverne i to syvende klasser på to kommuneskoler i en forstad til København og viser gennem bogen, hvordan kategorierne køn, etnicitet og seksualitet gennemkrydser og gensidigt påvirker hinanden i skoleelevers subjektiveringer og subjektiveringstilbud. Staunæs' ambition er at udfordre de traditionelle danske fortællinger om, at køn (dreng-pige, mand-kvinde) og etnicitet (etnisk anden-etnisk dansk) er stabile størrelser. Staunæs tilstræber i stedet at vise, "hvordan køn og etnicitet på forskellig vis bliver til i skolen hver dag, som en del af de tolkningsrammer, skolens aktører forstår sig selv og hinanden igennem" (p. 30). Det handler altså om etnicitet og køn som 'performance', ikke som noget, man er, men noget, man gør og bliver hver dag. Kategorierne er på diskursiv vis tosidede størrelser, der både betydningstilskriver eleverne udefra – ved at sætte rammer for, hvordan eleverne opfattes af de andre elever og lærere – og tilbyder en række muligheder, som eleverne aktivt er med til at udfylde. Det vil sige, at eleverne ikke bare konstrueres af givne kategorier, men i høj grad selv er aktører i deres identitetsdannelser. Staunæs inddrager ikke bare de klassiske kategorier som køn, etnicitet, alder mv., hun benytter sig også af kategorier som 'luder', 'bøsse' og 'andengenerationsindvandrer' i sine analyser.

På trods af den store opmærksomhed, som postkolonial forskning i Nordamerika i det foregående årti har haft på samspillet mellem køn, race (eticitet) og seksualitet under betegnelsen 'intersektionalitet', er denne intersektionalitet ikke for alvor slået igennem i dansk forskning – og derfor hilser man Staunæs' bog velkommen. Hun viser nemlig, at forståelsen for identitetsdannelser kan nuanceres ved at inddrage de forskellige kategorier. En gennemgående figur i hendes bog er Wahid fra niende klasse, som en gruppe ikke-etnisk danske piger fra Staunæs' syvende klasse synes er "klam". Wahid har affarvet hår, går i røde trompetbukser, gestikulerer med hænder og håndled og vokser hårene af sine ben – indbegrebet af klamhed og forkert-

hed for syvende klasse-pigerne Gülsüm, Aisha og Naheed. Staunæs tolker i første omgang Wahid-figuren i et kønsperspektiv: En af pigerne, Gülsüm, "læser Wahids skævheder som tegn på *kønnede* skævheder. Han forstyrrer og udfordrer den kønskategori, Gülsüm har ordnet ham under. Gülsüm læser Wahid som en dreng qua de tegn, hans krop bærer. Han er [...] en drengelig kropsmærket aktør, i forhold til hvem der knytter sig en række forventninger på grund af den mærkning og de tegn. Men samtidig med sin drengelige kropsmærkning fremfører Wahid sig med stemmeføring, gestik, mimik og holdning, der for Aisha og Gülsüm konnoterer feminitet. Også det tilbehør han vælger at bære på kroppen, er skævt i forhold til de maskulinitetsforventninger, Aisha og Gülsüm har. Wahid 'crossdresser' på både tilbehørssiden og i manipulationer af sit biologiske materiale." (p. 15). Wahid konnoterer altså en forkert kønsperformativitet, han opfører og klæder sig ikke som 'en rigtig dreng'.

Staunæs supplerer herefter sit kønsperspektiv med et seksualitetsperspektiv og beskriver, hvordan pigerne betegner Wahid som "bøsse". Denne kategori er ikke neutral, men har en strategisk funktion i pigernes subjektivitetskonstruktioner. Ved at gøre Wahid til "bøsse" konstrueres han som en "klam Anden" (p. 16), og placeres som en binær opposition til pigerne. Hans skæve maskulinitetsperformance truer de tolkningsrammer og køns kategorier, pigerne opererer indenfor, hvorved Wahid truer med at destabilisere de kønsrammer, pigerne konstruerer sig selv indenfor. Ved at gøre Wahid til "bøsse" – ved at konstruere ham som monstrøs – bliver han ufarlig for dem; han bliver den monstrøse, de bliver de acceptable/normale.

Monstrøsiteten afmonteres

Allerede her er det tydeligt, hvor frugtbart det er at se køn og seksualitet som intersekerede, men Staunæs går videre endnu og kaster etnicitetskategorien på banen. Gennem hendes interview med eleverne bliver det klart, at Wahid ikke opfattes som truende for de etnisk danske drenge. Wahids måde at performe køn på udfordrer ikke de danske hvide drenges maskulinitet. En af dem, Ulf, forklarer, at Wahid er "underlig", men at det er relativt ubetydeligt, hvorvidt han er bøsse. "Det er jo heller ikke så slemt at være bøsse, det handler bare lidt om smag" (p. 17), som Ulf siger. Ulf afmonterer således Wahids monstrøsitet, hvilket Staunæs tolker som en illustration af, at Wahid ikke truer med at destabilisere Ulfs maskulinitetsopfattelser. Men hvad skyldes denne forskel mellem pigerne, Gülsüm og Aisha, og drengen, Ulf? Kan det være etniciteten, der er på spil? Staunæs argumenterer for, at Wahids cross-dressing kan læses som både en gendecrossing og en

etnicitetscrossing. Wahids krop bærer som Gülsüms og Aishas kroppe etniske og raciale tegn, der signalerer ikke-danske, ikke-hvide indvandrere. Wahid udfordrer ikke bare maskulinitetskategorien, men bærer tøj og har et kropssprog, der tolkes som 'ikke-indvandrersk'; han opfører sig med andre ord ikke bare ikke-maskulint, men også ikke-indvandrerdrengs-maskulint. De hvide drenge tolker ham som indvandrer, og han udgør derfor ingen trussel mod deres hvide maskulinitet, men Gülsüm og Aisha tolker ham som en, der både destabiliserer deres køns- og deres etnicitetsrammer.

Denne bevægelse fra kønsperspektiv til seksualitetsperspektiv til etnicitetsperspektiv er et typisk træk hos Staunæs: Hun udfordrer kontinuerligt sine egne konklusioner, og det er en af styrkerne ved hendes forskning. Hver gang man som læser tror, at hun har præsenteret en endelig konklusion, så drejer hun den for at vise, at der er endnu et lag i fortolkningerne, endnu et perspektiv. Det er en glæde at se, hvordan Staunæs trækker på allerede eksisterende teorier om post-kolonialisme, post-strukturalisme, *queer theory* og køns- og etnicitetsforskning, for med afsæt i disse teorier at finde sit eget ståsted, som hun vedvarende udfordrer. Hun arbejder med, hvad hun selv har betegnet som komparationslæsninger og oppositionslæsninger, og det er spændende at følge hendes perspektivskift. Hun belyser ofte først elevernes subjektivering og subjektiveringstilbud ud fra traditionelle kulturforståelser, hvor årsager til opførsel og holdninger forklares med henvisning til kultur og kulturbaggrunde, for derefter at vise, at disse kulturforklaringer ikke kan fungere som entydige forklaringer. Dette opgør med kulturforklaringer er yderst interessant, fordi det foregår i en samtid, hvor hovedparten af den offentlige debat om etniske minoriteter – som Staunæs skriver sig ind i – er præget af disse kulturforklaringer. Bogen er derfor et kærkomment videnskabeligt bidrag til at nuancere denne debat.

Tegnsættende tøj

Staunæs bidrager blandt andet til at nuancere denne debat i sine analyser af tøj. Fremvisning eller afdækning af kroppe er ikke neutrale handlinger: Tøj er en tegnsættende praksis, der er medkonstruerende for de subjektiviteter, som eleverne konstruerer. Staunæs ser på, hvordan eleverne bruger strop t-shirts, tørklæder, Adidas-bukser og andre beklædningsgenstande med særlige konnotationer til at fremskrive bestemte identiteter, eller hvordan de bevidst fravælger bestemte beklædningsdele for at undgå klædernes konnotationer. Eleven Adnan er bevidst om, at hans raciale kropstegn forbindes med 'indvandrer', og at han som etnisk ikke-dansker sættes i bås med såkaldte kriminelle andengenerationsindvandrere. "Adnan bærer kropstegn, der konnoterer 'indvandrer' eller 'udlænding'. Hans hår er sort og huden gylden, og hvis han oven på denne overflade bærer Adidas-bukser, Nikehue og Scottjakke, kan han blive læst som en af de illegitime, en kriminel andengenerationsindvandrer. Det er ikke tøjkomponenten alene eller i isolation, der sætter tegn om, hvem Adnan

kan være, men netop tøjkomponenten i samspil med kroppens tegn." (p. 157). Som Adnan selv udtrykker det: "Danskere, de tager også sådan noget tøj på. Jeg kender mange, jeg har danske venner, der har sådan noget tøj på. De bliver ikke kriminelle." (p. 157). For selvom Adnan ikke er kriminel, så er han nødt til at forholde sig til, at han ikke læses som en individuel person, men som repræsentant for 'de etniske andre', og forholde sig til, at folk med hans kropstegn (etnisk anden ung mand) læses som kriminelle og farlige – en læsning, han aktivt søger at mindske ved at klæde sin krop i tøj, der ikke konnoterer andengenerationsindvandrerkriminalitet.

Tørklædepraksis

En anden elev, som Staunæs beskriver og interviewer i bogen, er Selma, der som ung kvinde med tørklæde også læses på bestemte måder af det officielle Danmark. Men Staunæs viser, at den klassiske læsning af 'tørklædepiger' som undertrykte og u-danske er en (ukorrekt) forsimpning. Selma valgte at tage tørklæde på i fjerde klasse, da hun blev sendt på en arabisk friskole, hvor flertallet af pigerne bar tørklæde. "I Selmas fortælling tager hun tørklædet på for at tegnsætte sig, så hun passer ind i børnefællesskabets kollektive kropsoverflade" (p. 171). Når hun kom hjem fra skole, tog hun tørklædet af, for problemfrit at kunne lege med de ikke-tørklædebærende børn i sit nabolag. "Som 10-11-årig pendler Selma uproblematisk mellem to forskellige kontekster befolket af to forskellige sæt af aktører. Tørklædet er ikke bare en udklædning, men netop en påklædning i forhold til at blive et bestemt subjekt i den ene kontekst." (p. 171). Når Selma nu i syvende klasse bærer tørklædet, så har det nogle helt specielle funktioner i hendes skoleliv. Ved at bære tørklæde signalerer hun ikke bare sin muslimske tro, men også, at hun er ærbar og seksuelt utilnærmelig. Og det kan have sine klare fordele, når man er pige i de ældste klasser i en dansk folkeskole, hvor gramserier – læs: drenges fysiske (overgreb?) befamlen af pigers kroppe – er en del af hverdagen. Tørklædet afskærmer ikke bare for drengenes blikke, men placerer Selma i en 'urørlig' kategori, hvor hun undgår drengenes gramserier. Derfor er Selmas tørklæde ikke et ensidigt symbol på ufrihed og undertrykkelse, det er også et strategisk våben til at opnå frihed, nemlig friheden fra drengenes hænder.

Selmas tørklæde giver hende nogle friheder, der også indebærer, at hun kan knytte venskaber med de 'mindre ærbare piger'. Hun har således en kreds af veninder, der inkluderer etnisk danske piger, der 'går med drenge'. Fordi Selmas tørklæde signalerer hendes 'urenhed' bliver hun ikke 'smittet' af de andre pigers 'urenhed', men kan frit færdes sammen med dem. Dette er ikke muligt for flere af de andre piger, der hele tiden er i fare for at blive positioneret som 'ludere' eller 'billige', hvis de er for tætte med piger, der er positioneret som 'ludere', 'billige' eller lignende. Selma er veninde med etnisk danske Anette, der "har kæresten, drikker alkohol, ryger og går til fester" (p. 176), og Selma bruger sit tøj og sit tørklæde som en visuel distancemarkør mel-

lem sig selv og Anette. For Selma er tørklædet altså indgangen til at være sammen med de etnisk danske veninder. Det er tørklædet, der gør, at hun er i stand til at indgå i det (danske) elevfællesskab på sin skole. Som Staunæs konkluderer: "Selmas tørklædepraksis [...] muliggør, at hun kan blive en del af et heterogent landskab og netop ikke indkapsles i særlighed. Tørklædet for Selma er et identitetspolitisk valg. Tørklædet er for Selma [...] ligefrem inkluderende – eller skulle jeg spille på ordet 'integrerende' – i andre typer af fællesskaber og på den måde en udvidelse af Selmas subjektiveringsrum." (p. 178).

Denne tørklædeanalyse, som Staunæs så overbevisende leverer, bryder med den hegemoniske forestilling om, at tørklædet er indbegrebet af ufrihed og kvindeundertrykkelse. Hun bruger Selma som et eksempel på den post-koloniale feminisernes kritik af vestlige feministers universale fremstillinger af kvinder såvel som af kvindeundertrykkelse. Og Selmas historie spiller godt i tråd med denne post-koloniale feminisemerkritik, der siden midt-1980'erne og specielt 1990'erne har domineret meget af den internationale feminisemeforskning. Dog kunne man godt have ønsket, at hun også havde brugt Selmas historie til mere eksplicit at sætte spørgsmål ved den nutidige danske (hegemoniske) diskurs om tørklæder. Selmas historie er jo også netop et eksempel på, at muslimske kvinder i Danmark bruger tørklæder på mange forskellige måder, og på at tørklæder ikke er entydige symboler på kvindeundertrykkelse.

Staunæs ser ikke bare på elevernes subjektiveringer af sig selv og hinanden, men inddrager også læreres holdninger og skolernes politikker i sine analyser af de subjektiveringsmuligheder, eleverne har til rådighed. Staunæs har som sagt lavet feltarbejde på to kommuneskoler. Den ene skole, kaldet Åskolen, definerer sig som multietnisk, mens den anden, kaldet Søskolen, definerer sig som en etnisk dansk skole. Staunæs belyser, hvordan de to skolers forskellige udgangspunkter og dermed forskellige skolepolitikker åbner eller lukker for forskellige muligheder for elevernes identitetsdannelser. Hun viser, at grænsefigurer som Wahid, der udfordrer de gængse og traditionelle opfattelser af køn og etnicitet, tilsyneladende kun findes på den multietniske skole, Åskolen. Hun bruger netop grænsefiguren til at udforske 'det normale', fordi "det usædvanlige kan bidrage til at synliggøre det sædvanlige" (p. 41). Og det siger meget om det sædvanlige, om normen, at der tilsyneladende ikke er plads til mange brud med denne norm på den 'danske' skole Søskolen.

Politisk sprængfarligt felt

Staunæs opererer med det, hun kalder "dialogisk forskning", hvor hun inviterer eleverne til at være aktive med-forskere. Eleverne kommer til orde i interviewene, og de blev blandt andet udstyret med engangskameraer for at kunne give deres eget ufiltrerede blik på sig selv og deres skolehverdag. Denne forskningsmetode sikrer, i god post-kolonial stil, at eleverne gives stemme, og at det er dem og ikke Staunæs, man hører i

fortællingerne. Men man kunne godt have savnet lidt flere overvejelser fra Staunæs' side om hendes egen rolle i denne med-forskningsproces. Eleverne og Staunæs er ikke positioneret lige i denne proces; hun besidder en række privilegerede positioner, som de ikke har, og derfor er denne med-forskningsproces ikke helt problemfri. Endelig kunne det have været godt, hvis nogle af de mange fotografier, som eleverne tog, og som hun analyserer, var blevet publiceret i bogen. Denne mangel kan man dog næppe anklage hende for, men det er ærgerligt, at forlaget har vurderet, at der ikke var råd til at reproducere fotografier i en ellers så fremragende bog.

Staunæs skriver sig nuanceret ind i et politisk sprængfarligt felt og har med sin bog givet et væsentligt bidrag ikke bare til skoleforskningen, men til hele køns- og etnicitetsforskningen i Danmark. Og man kan kun være begejstret over et så velfunderet og mangefacetteret nuanceret bidrag!

Rikke Andreassen er ph.d.-stipendiat ved Department of History, University of Toronto.